

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز تحت عنوان:
The Symbolic Role of Tulip and Pomegranate Flowers in the Tiling Art of
Iran and Ottoman Turkey
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

مقاله پژوهشی

نقش نمادین گل لاله و گل انار در کاشی کاری ایران و ترکیه عثمانی*

ندا درویشی^{۱*}، سارا نریمانی^۲

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهش هنر، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ایران.

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهش هنر، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ایران.

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۱/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۱۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۲۶

چکیده

در بین اقوام و ملل مختلف و فرهنگ‌های گوناگون عناصری مهم و شاخص تبدیل به نماد و نشانه‌هایی شده‌اند که به گونه‌ای معرف آیین و باورهای ملت یا منطقه و کشوری هستند. برخی از گیاهان یا جانوران در مرز و بوم خود به دلایلی چون سودمندی، فراوانی یا موارد دیگر بسیار مورد توجه واقع شده تا جایی که به نماد و سمبل بدل می‌شوند و در فرهنگ و هنر مردم اهمیت ویژه‌ای می‌یابند. چنانکه گل و میوه انار در ایران جایگاه بسیار مهم و ژرفی دارد که علاوه بر زیبایی و شکوفایی، به باورهای کهن ایرانیان مبنی بر نیایش مهر و آناهیتا باز می‌گردد. هدف از این پژوهش بررسی سیر تحول گل انار در کاشی کاری ایران و گل لاله در ترکیه عثمانی است. پژوهش حاضر به صورت تاریخی - تحلیلی و از طریق جمع‌آوری اطلاعات و اسناد کتابخانه‌ای شامل متن و تصویر بوده است. در این راستا مطالعه و پژوهشی تاریخی و مستند در باب نقوش گل انار ایرانی و گل لاله عثمانی صورت گرفته، که ضمن معرفی و بررسی این نقوش، به نکاتی درباره انواع گل که زینت‌بخش باغ‌ها بوده و در هنرهای تزئینی منطقه جایگاه ویژه‌ای داشته‌اند اشاره شده است؛ گرچه نقش لاله‌ها برگرفته از طبیعت و محیط بوده، اما وفور و تنوع آن با سلیقه و ذوق هنرمندان سرانجام تبدیل به گل محبوب سلاطین عثمانی شده است. در روند بررسی برخی دیگر از گل‌ها نیز معرفی شده‌اند. همچنین پارهای از نظرات موجود درباره گل‌ها نیز نقد و به نکات نو و تحلیلی پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: گل انار، گل لاله، ایران، ترکیه عثمانی، کاشی کاری، نماد.

مقدمه

یافته است. از جمله نقوش‌های نمادین و کاربردی در هنر ایرانی میوه، گل و برگ انار است. انار از قدیمی‌ترین میوه‌های شناخته شده نزد بشر است که در آغاز عصر کشاورزی به صورت وحشی می‌روییده و از اولین میوه‌های کشت شده به دست بشر به شمار می‌آید. شواهد باستان‌شناسی حاکی از وجود نقوش انار بر روی سفالینه‌های هزاره چهارم و سوم پیش از میلاد است. انار از مقدس‌ترین درختان است که جایگاه والای خود را تا امروز در میان ایرانیان حفظ نموده است. پُردانگی انار، نماینده برکت و باروری و نمادی از آناهیتا، ایزد بانوی برکت و باروری است. سرخی رنگ انار و بخش بالای میوه انار با پرچم‌های زرد و نارنجی به خورشید می‌ماند و در ارتباط با مهر - میترا بوده است.

انار نمادی تزئینی در هنر شرق و میوه آن در میان برگ‌ها به شکل واقع‌گرا در تزئینات دوران ساسانی دیده می‌شود. انار در باور اساطیری

استفاده از نقوش گیاهی و گل‌بوته‌ها مانند برگ مو، برگ و میوه انار، برگ‌های نخل و کنگری (اکانتوس) و نقوش گل انار در انواع تزئینات دوران ساسانی رایج بوده که این عناصر در تزئینات دوران اسلامی نیز تداوم یافته‌اند.

نقوش گیاهی که در دوره ساسانی بر روی آثار مختلف اجرا شده‌اند، بعدها اساس نقوش گیاهی دوران اسلامی از صدر اسلام تا قرون ۸ و ۹ ه.ق. را تشکیل می‌دهند. هنر ساسانی که خود و ام‌مدار هنر هخامنشی و اشکانی است، در بخش تزئینات گیاهی و هندسی رشد و تنوع بسیار

* این مقاله برگرفته از مطالب کلاس درس پژوهش در نسبت دین و هنر، رشته پژوهش هنر، سال ۱۳۹۹، دکتر شهره جوادی، استادیار گروه مطالعات عالی هنر، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران است.

** نویسنده مسئول: ۰۹۱۲۲۲۵۹۲۰۹.nd.darvishy@gmail.com

در ترکیه امروزی، بسیاری از خانواده‌ها شب سال نو، انار را روی زمین می‌اندازند، تا «شکسته» شده و در حرکتی نمادین سال نو را همراه با برکت و فراوانی آغاز کنند.

نماد باروری و زیبایی انار، در هنر، ادبیات و تزیینات معماری ایرانی سابقه‌ای طولانی و برجسته دارد. منشأ میوه انار ایران و افغانستان بوده که از این میوه به عنوان نمادی مقدس استفاده می‌شده و در مراسم و آئین‌های پرستش زرتشتیان مورد احترام بوده است (تصویر ۱).

چنان‌که هفت ترکه انار یا برسَم^۱ از عناصر مذهبی و میوه انار نماد جاودانگی روح و کمال طبیعت نزد آنان بوده است.

در اساطیر ایرانی اسفندیار پس از خوردن انار قهرمانی شکست‌ناپذیر شد. حضور و جلوه انار در شعر و ادبیات کهن و نوبی ایران که برگرفته از باورهای مذهبی است، به وفور دیده می‌شود.

گل انار تأثیر عمیق و مشهودی بر تزیینات معماری به‌ویژه کاشی‌کاری ایران در طول تاریخ داشته است. «ناربالا» نام اصیل فارسی و از مهمترین سمبل‌های ایرانیان، در لغت به معنای گل درخت انار و نام یکی از ملکه‌های زیبا و مهربان ایرانی همسر داریوش کبیر بوده است که در کتیبه، سنگ‌برجسته و مجسمه‌های آن زمان استفاده می‌شده (تصویر ۲). با کمی دقت در مجسمه‌ها و نقش‌برجسته‌هایی که از داریوش کبیر بر جامانده ناربالا-گل انار در دستان شاه و ولیعهد مشاهده می‌شود.

در نظریه‌های نمادشناسی و اسطوره‌شناسی، انار به سبب دانه‌های متعددش پیش از هر چیز، نماد باروری و تکثیر نسل، حاصل‌خیزی و وفور نعمت است. انار در دین زرتشتی مقدس بوده و زرتشتیان از آن در مناسک دینی خود بهره می‌بردند. هم‌اکنون کردهای یارسان هم در مراسم مذهبی خود از این محصول استفاده می‌کنند (آهنگری و حسینی، ۱۳۹۹).

در فرهنگ ایرانی، انار را از جنس مؤنث می‌دانستند که رمز و نشانه جاودانگی و باروری و به‌آنهایتا ایندانه‌های آب‌های پاک و مطهر، زایش و فراوانی منسوب بوده است. گل انار از نمادهای تزیینی در معماری ایران باستان بوده، که بیشتر در کاخ‌های هخامنشی برای آراستن دیوارها و

تصویر ۱. انار نمادی آشنا و مقدس. مأخذ: رفیعی، ۱۳۷۷، ۲۴۳.

و هنر ایران از پیش از تاریخ، مقامی والا و رسالتی رمزی و نمادین داشته است. نقش انار بر آثار هنری، حکایت از معانی عمیق زندگی از جمله، بی‌مرگی، فراوانی و برکت، باروری و حاصل‌خیزی دارد. این پژوهش در پی پاسخ دادن به این پرسش‌هاست:

۱. نمادشناسی گل انار و حضور آن در آثار هنری ایران چگونه بوده است؟

۲. نقش نمادین گل لاله در ترکیه عثمانی و بازتاب آن در هنر منطقه چیست؟

گل انار به عنوان نماد در کاشی‌کاری ایران

تقریباً تمام ادیان بزرگ جهان، انار را تقدیس کرده و معانی متعددی به آن نسبت داده‌اند. اساطیر یونان باستان در داستان ربوده‌شدن پرسفونه توسط هادس، خدای عالم اموات، این میوه را نماد زندگی، مرگ و تولد دوباره می‌داند. گیاه انار در طول سال همیشه سبز است و از این رو ذهن انسان جاودانگی روح را به آن نسبت می‌دهد. دانه‌های بسیار در دل میوه نشان‌دهنده برکت و فراوانی است. بسیاری از کتاب‌های مقدس به دانه انار اشاره کرده و به زیبایی انار شکفته و طعم میوه آن ادای احترام می‌کنند و آن را نماد شکوفایی و باروری می‌دانند. میوه انار در اشکال معماری معنا و ارزشی ویژه دارد. کاخ معروف شاه سلیمان دارای ستون‌هایی بوده که سرستون‌های آنها همگی به شکل انار تزیین شده بود. کاخ‌های دیگر پادشاهان یهودی نیز دارای دیوارهای بسیاری بودند که تزیینات مشابهی را در میان فرم‌های برگ به نمایش می‌گذاشتند. در هنر بودایی انار همراه برخی میوه‌های دیگر معنایی مقدس یافته است. دیدن انار به عنوان نماد زندگی ابدی و روز رستاخیز در هنر مسیحی و نقاشی و مجسمه‌های حضرت مریم و عیسی (ع) در سراسر جهان مشهود است.

مسلمانان درخت انار، گل و میوه آن را مقدس می‌دانند، زیرا به وجود این درخت در باغ‌های عدن اشاره شده است. اما میوه‌ها و درختان دیگری چون انگور، انجیر، گلابی، سیب و زیتون نیز در باغ‌های بهشت نام برده شده، حال اینکه چرا میوه و گل انار در نقوش هنری و در شعر و ادبیات ایرانی جایگاهی ویژه و پُر تکرار دارد، طبق شواهد و مدارک موجود تاریخی و تصویری، به ایران باستان باز می‌گردد که تداوم آن را در دوران اسلامی شاهد هستیم. در آناتولی و خاورمیانه به تازه‌ازدواج‌کنندگان هنوز انار هدیه می‌شود تا برکت آن فرزندان زیادی به بار آورد. برای مسلمانان نیز انار نماد زیبایی و خوردن آن موجب سلامتی، زیبایی و طراوت است. پیامبر اکرم (ص) به زنان باردار توصیه می‌فرمودند: اگر بچه‌های زیبا می‌خواهند، انار بخورند. درخت انار در کنار درختان زیتون، خرما و انجیر یکی از چهار درخت مقدس در باور مسلمانان است. عرفان یهودی به نام کابالا در بسیاری از مناسک خود به انار احترام می‌گذارد. پیروان این فرقه در روزهای مذهبی اناری را در خانه و محل کار می‌شکافند تا باروری و کسب و کارهای پُر سود را دعوت کنند.

گرد در بالا دارد...» (کیانی، ۱۳۷۴) در دست چپ شاه گل نیلوفری با دو غنچه است، در حالی که گل انار با دو غنچه به وضوح آشکار است (تصویر ۳). ولیعهد نیز نظیر این گل را که فقط در تصویر این پدر و پسر آمده، در دست دارد. گل نیلوفر در نگاره‌های تخت جمشید فراوان است ولی نه همراه با دو غنچه... اما آنچه موضوع بحث در اینجا است، نوع گلی است که شاهنشاه هخامنشی در دست دارد و چنان که نقل شد، تاکنون باستان‌شناسان این گل را نیلوفر دانسته‌اند. در این سنگ‌نگاره، گلی را می‌بینیم درشت، با جام گل یا گلبرگ‌هایی که در میان کاسبرگ یا کاسه گل جا دارند و ساقه‌های مستقیم که در دستان شاهنشاه قرار گرفته و در دو طرف گل، غنچه‌هایی گرد یا گوی‌مانند، دیده می‌شود. با بررسی دقیق تر نقش گل در این سنگ‌نگاره و مقایسه آن با نمونه‌های مختلف گل در طبیعت، به این باور می‌رسیم که گل یادشده نیلوفر نیست بلکه گلی که شاه ولیعهدش در دستان خود دارند همانا گل انار یا «گلنار پارسی» است.

برای قرن‌ها، گل لاله نقش مهمی در هنرهای جهانی، به ویژه در انواع هنر ترکی داشت. عثمانی‌ها نه تنها باغ‌های خود را با گل‌های لاله تزئین می‌کردند، بلکه بین سال‌های (۱۱۰۸ - ۱۰۹۱) را «دوران لاله» نامیدند. ترکان عثمانی عشق خود را به این گیاه به طراحی‌های داخلی نیز منتقل کردند (تصویر ۴).

در Tulipomania بین سال‌های ۱۶۳۴ تا ۱۶۳۷ م، دوره‌ای به نام هلند آغاز شد، زمانی که همه هنرمندان در نقاشی‌های خود از لاله استفاده می‌کردند. در این دوره از جنون لاله‌ها که در اروپا نیز رایج بود، این گل‌ها نه تنها در فضای بیرونی بلکه در داخل بنا نیز مورد استفاده قرار می‌گرفتند و مکان‌های داخلی را با تزئینات به باغ لاله‌ها تبدیل می‌کردند. با این وجود، لاله‌ها دوباره در ربع اول قرن نوزدهم محبوب شدند، زمانی که لاله‌ها معمولاً در طراحی نیز استفاده می‌شدند.

در این طرح‌ها از فرم T فرم بسته و فرم باز لاله‌ها استفاده می‌شد، که باعث محبوبیت جدید لاله‌ها نیز شد. در نتیجه این مطالعه مشخص شد که شش گلبرگ تقریباً مساوی، فرم T، رنگ‌های زیبا و زنده و ساقه نازک و بلند از ویژگی‌های ظاهری اصلی لاله‌ها و الهام‌بخش طرح‌ها بوده است.

ریشه کلمه «کاشی» از عبارت فارسی باستانی «Cin-I» می‌آید، کاشی «Kashi» یا «Kasi» نامی ایرانی است که ویژه سفال‌های لعابدار منسوب به شهر کاشان است (علوی، ۱۳۹۰، ۹). در برخی منابع نیز واژه کاشی از نام شهر کاشان اقتباس شده که از اوایل دوران اسلامی به عنوان مرکز صنعت سفال‌سازی مشهور بوده. همین کلمه در ترکی برای نقوش لعابدار به کار رفته است.

کاشی کاری که در هنر سنتی ترکیه از اهمیت زیادی برخوردار است، طی چندین قرن توسعه یافته و به طور گسترده در تزئین معماری بسیاری از آثار ترکی، بناهای تاریخی و همچنین سایر ایالت‌های آسیا استفاده می‌شود (تصویر ۵).

تصویر ۲. نماد گل انار در تزئینات معماری و کاشی کاری ایران. مأخذ: قاسمی و شیرازی، ۱۳۹۱، ۷۳.

همچنین نقش گردنبند اسب‌ها و سرستون‌ها به کار برده شده است. برخی باستان‌شناسان بر این باورند که این گل‌های سنگ تراشی شده نیلوفر آبی هستند، در حالی که گل لوتوس در آئین‌های هندو، بودا و همچنین مصر باستان گیاهی مقدس بوده، اما در هنر و فرهنگ ایرانی بعضاً از آن یاد شده است. بر اساس پژوهش‌های اخیر، طبق شواهد و اسناد این گل مقدس در هنر هخامنشی و ساسانی همان گل انار است که ریشه در باورهای ایرانیان داشته است.

در نقش برجسته‌ای از تخت جمشید (اکنون در موزه ایران باستان تهران) داریوش بزرگ یک گل انار یا دو غنچه در دست دارد. در نگاره معروف به بارعام شاهنشاه هخامنشی در تخت جمشید که به «نگاره خزانه» نیز معروف است، شاه هخامنشی در حال پذیرفتن نمایندگان همه سرزمین‌های تابع ایران بزرگ به حضور خویش است، در حالی که به نشانه صلح و دوستی، گلی درشت را در دست دارد. این نگاره که اکنون در ساختمان خزانه قرار دارد، نخست در مرکز نگاره بزرگ پلکان شرقی کاخ آپادانای تخت جمشید بوده است. کاخ آپادانا از قدیمی‌ترین کاخ‌های تخت جمشید، که به فرمان داریوش بزرگ (۵۲۲-۴۸۶ پیش از میلاد) بنا شده و از آن برای برگزاری جشن‌ها و مراسم، از جمله پذیرش نمایندگان کشورهای وابسته به حضور شاهنشاه استفاده می‌شده است، مجموعه تخت جمشید، کاخ و اقامتگاه دائمی شاهان نبوده بلکه نیایشگاهی برای برگزاری آیین‌های مهرگان و نوروز بوده است. برخی از پژوهشگران به پیروی از اشمیت، باستان‌شناس آلمانی، تصویر شاهنشاه هخامنشی در این نگاره را مربوط به داریوش بزرگ می‌دانند. چنان که هایدماری کخ، ایران‌شناس آلمانی نیز نقش کسی که بر تخت شاهی نشسته را مربوط به داریوش بزرگ دانسته و گلی را که او در این نگاره در دست دارد، «گل نیلوفر» می‌پندارد. وی در شرح این نگاره چنین می‌نویسد: «... داریوش در حالی که ولیعهدش را در کنار خویش دارد بر تخت جلوس کرده، پاهایش را روی کرسی مخصوص نهاده، در دست راست عصایی دارد که به سمت پایین نازک می‌شود و دسته‌ای

در نیمه دوم قرن ۱۶ م، صنعت‌گران شروع به استفاده از روش جدیدی به نام زیر لعاب کردند. رایج‌ترین الگوهای این زمان گل داوودی و ابرها، دسته‌های گل سنبل، لاله و رُز بودند که اغلب به اشتباه به عنوان نقش دمشقی شناخته می‌شوند زیرا این الگوها در ابتدا در قرن ۱۰ ه. ق. در دمشق رایج بود. بهترین نمونه‌های این تکنیک را می‌توان در کاشی‌های ایزنیک مشاهده کرد. ظروف ایزنیک معرف هنر سفال‌گری سرزمین‌های تحت حکومت عثمانی است (تصویر ۶). ایزنیک شهری از استان بورسا، واقع در ۹۰ کیلومتری جنوب شرقی استانبول است. بدنه این نوع سفال از گل سفید است و شهرت آن به دلیل استفاده وسیع از لعاب‌های رنگی است (Blair & Bloom, 1994, 222).

گل‌ها نزد ترکان عثمانی بسیار محبوب بودند. گل‌های لاله، میخک صدپر، سنبل‌ها و بنفشه‌ها که در فرهنگ ترکی بسیار بارز بود، توسط نخبگان عثمانی به تدریج برای پر کردن ترکیبات سازو برگ استفاده شد. کارامی، از هنرمندان دربار سلطان سلیمان، با جایگزین ساختن گونه‌هایی از گل‌های طبیعی مانند انواع گل لاله، رُز، سنبل و میخک به جای نقش‌مایه‌های سنتی و انتزاعی و اسلیمی‌ها، فرم نقش‌مایه‌های تذهیبی عثمانی را تغییر داد (Allan, 1991, 74).

نقوش توسط نگارگران دربار در استانبول ساخته و سپس به ایزنیک فرستاده می‌شد. این الگوها بیشتر به رنگ‌های آبی کبالتی، فیروزه‌ای، سبز و سفید و کمتر قهوه‌ای، صورتی و خاکستری رنگ می‌شدند. رنگ‌های دیگری که گه‌گاه دیده می‌شوند شامل قرمز مرجانی است که به طور گسترده به عنوان تسکین‌دهنده زیر لعاب استفاده می‌شود. خطوط مشکی یا زمینه مشکی یکدست که طرح‌ها را مشخص می‌کنند روی این رنگ‌های متعدد مؤثر بودند (تصویر ۷). این دوره را دوره ناتورالیستی نیز می‌نامند زیرا می‌توان انواع گل‌ها مانند رُز، میخک، انار، سنبل، بنفشه و همچنین طرح‌ها و توصیف‌هایی از گل‌های لاله‌مانند را مشاهده کرد. گل ترکی مسجد رستم پاشا (۹۳۹ م) نمونه‌ای برای توسعه فنی جدید و الگوهای کاشی کاری دیوار، محراب و ستون‌های مسجد است. مسجد سوکولو مهمت پاشا (۹۴۹ م) کادیرگا و مسجد تککچی ابراهیم آقا (۹۶۹ م) نمونه‌های برجسته دیگری از این تکنیک‌ها هستند. اتاق خلوت سلطان مراد سوم در کاخ توپکاپی احتمالاً بهترین مکان برای دیدن این کاشی‌های بسیار باکیفیت است (تصویر ۸).

دیوارهای اتاق تا گنبد با چینی کاشی پوشیده شده است. روی زمین سفید، گل‌های انار به شکل دایره و همچنین ابرهای چینی به رنگ سبز و قرمز دیده می‌شود. در نیمه دوم قرن ۱۶ م. چینی طرح‌هایی بسیار رایج بود. ترکیبات شامل گل‌های بهاری و شکوفه‌ها بر شاخه‌های روی دیواره‌های اتاقک است (تصویر ۹). جلوی اتاق ختنه کاخ که مربوط به سال ۱۰۱۸ است نیز با کاشی‌های مشابه تزیین شده است. نگارگران دربار در آن زمان ابتدا طرح را بر کاشی پیاده کرده سپس با

تصویر ۳. گل و غنچه انار، سنگ نگاره‌های تخت جمشید. مأخذ: کیانی، ۱۳۷۴، ۱۸.

تصویر ۴. گل لاله اغراق شده در مینیاتور عثمانی. مأخذ: Adam, 1993.

تصویر ۵. گل‌های لاله و میخک بر کاشی کاری عثمانی. مأخذ: فریه، ۱۳۷۴،

در دوره بعد از عثمانی، به ویژه زمانی که امپراتوری در مرحله توسعه خود بود، هنر کاشی به طور مداوم با استفاده از بسیاری از تکنیک‌های بدیع معرفی شده در آن زمان بهبود یافت و این هنر پس از زوال کیفیت هنر و زوال امپراتوری عثمانی سال‌ها بعد نیز تداوم یافت.

تصویر ۸. اسلیمی‌های قرمز رنگ، گل چهارپر، گل‌های انار سفید رنگ روی زمینه لاجوردی. مأخذ: Watson, 1998, 453.

تصویر ۶. ترکیب گل‌های سنبل، لاله در ترکیه عثمانی. مأخذ: Denny, 2004, 154.

تصویر ۷. نقش لاله، گل‌های پُرپر سرخ و شکوفه‌های سفید بر بشقاب‌های سرامیک ترکیه عثمانی. مأخذ: Allan, 1991, 69.

تصویر ۱۱. لاله‌های قرمز، گل‌های اناری و گل چندپر آبی بر زمینه سفید ترکیه عثمانی. مأخذ: Carswell & Henderson, 2003, 29.

تصویر ۹. نمونه گل‌های بهاری و شکوفه‌ها در کاشی کاری. مأخذ: زفیعی، ۱۳۷۷،

همانگی با سایر ویژگی‌های معماری و نورپردازی، طرح‌ها را با توجه به مکانی که اثر در آن قرار می‌گیرد انتخاب می‌کردند (تصویر ۱۰). در منابع به گل لاله وحشی بومی ترکیه اشاره شده است، ولی این گل‌های درشت آبی شبیه گل انار و گل برگ چناری ایرانی است، که هیچ شباهت و نسبتی با لاله ندارد و به احتمال زیاد برگرفته از نقوش ایرانی باشد (تصویر ۱۱).

نتیجه‌گیری

این پژوهش به بررسی انار که از قدیمی‌ترین میوه‌های شناخته شده برای بشر بوده است می‌پردازد، که این میوه در آغاز عصر کشاورزی به صورت وحشی می‌روییده و بعدها از اولین میوه‌های کشت شده به دست بشر به شمار می‌آید. شواهد باستان‌شناسی حاکی از وجود نقش انار بر روی سفالینه‌های هزاره‌های چهارم و سوم پیش از میلاد است. انار از مقدس‌ترین درختان است که تقدس خود را تا امروز در

تصویر ۱۰. نمونه گل میخک در کاشی کاری. مأخذ: قاسمی و شیرازی، ۱۳۹۱، ۵۳.

ساسانی بر تزیینات محراب مسجد جامع ارومیه. پژوهش‌های معماری اسلامی، ۹(۳)، ۶۱-۸۰.

- رفیعی، لیلا. (۱۳۷۷). سفال ایران. تهران: یساولی.
- علوی، مهدی. (۱۳۹۰). کاشی (در جستجوی دستیابی به علوم و فنون گم‌شده و هنرهای فراموش‌شده ایران باستان). اصفهان: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- فریه، ر. دبلیو. (۱۳۷۴). هنرهای ایران (ترجمه پرویز مرزبان). تهران: فرزاد.
- قاسمی، زهرا و شیرازی، علی اصغر. (۱۳۹۱). بررسی تأثیرات شیوه‌های ساخت و تزئین ظروف سفالی و سرامیکی صفوی بر نمونه‌های ساخته‌شده در دوره قاجار. نگره، (۲۴)، ۶۷-۸۳.
- کیانی، محمدیوسف. (۱۳۷۴). پایتخت‌های ایران. تهران: میراث فرهنگی.
- Adam, N. (1993). *Turguie au Nom de la Tulip*. Ville de Boulogne: editions de l'albaron.
- Allan, J. W. (1991). *Islamic ceramics*. oxford, London: Ashmolean museum.
- Blair, Sh. & Bloom, J. (1994). *The Art and Architecture of Islam*. London: Yale university.
- Carswell, J. & Henderson, J. (2003). *Iznik: pottery for the Ottoman Empire*. Islamic Art Society.
- Denny, W. B. (2004). *Iznik The artistry of ottomanceramics*. London: Thames and Hudson,.
- Watson, O. (1998). *ceramics, islamic Art in the keircollection*. London: Faber and Faber.

میان ایرانیان نگاه داشته است. انار در اساطیر و هنرهای ایران باستان از دوران پیش از تاریخ مقام والا و رسالت رمزی داشته و نمادی پر دامنه بوده است. گل لاله هم در اسطوره و نمادهای ترکیه عثمانی موجود است. می‌توان نماد و شیوه‌های اجرایی را در این گل‌ها مورد بررسی قرار داد. برای قرن‌ها، گل لاله نقش اساسی در هنرهای جهانی، به خصوص در هنرهای ترکی داشته است. این مقاله کاشی‌کاری‌های ایران و ترکیه عثمانی را با نقش ویژه و نمادین گل انار و گل لاله مورد تحلیل و بررسی قرار داده و نتیجه حاصل شد که نقش گل انار برگرفته از باورها و اعتقادات ایرانیان باستان است، که در دوران اسلامی نیز این نقش مایه تداوم یافته است. گل لاله نیز در ارتباط با آیین و باورهای مردم جهان و به ویژه ترکان عثمانی بوده که این نقش را به وفور همراه با گل میخک و دیگر گل‌ها در تزیینات هنری به کار برده‌اند.^۶

پی‌نوشت

۱. برسیم عبارت است از شاخه‌های تازه و بریده‌انار. این شاخه‌ها در آیین زرتشتی ضمن خواندن دعای خاص، با کاردی به نام برسیم‌چین بریده می‌شده است.
Sokullu Mehmet Paşa. ۲
۲. Kadirga. ۳
۳. Takkeci. ۴
۴. Ibrahim Ağa. ۵

فهرست منابع

- آهنگری، بهزاد و حسینی، سیدرضا. (۱۳۹۹). بررسی تأثیر نقوش تزیینی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author (s), with publication rights granted to the journal of art & civilization of the orient. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله
درویشی، ندا و نریمانی، سارا. (۱۴۰۱). نقش نمادین گل لاله و گل انار در کاشی‌کاری ایران و ترکیه عثمانی. مجله هنر و تمدن شرق، ۱۰(۳۵)، ۲۳-۲۸.

DOI: 10.22034/jaco.2022.329920.1234

URL: http://www.jaco-sj.com/article_147208.html

